

переважній більшості випадків необхідною співучастю є провокація підкупу, коли наявна змова, двосторонній суб'єктивний зв'язок між учасниками провокації як обов'язковий елемент спільності при співучасті.

І хоча на сучасному етапі у вітчизняному кримінальному праві поняття необхідної співучасті не знайшло значної підтримки серед науковців, цей термін доволі точно відображає сутність і специфіку заподіяння шкоди об'єктові посягання, яке може бути вчинене лише спільно двома суб'єктами. Необхідна співучасть передбачає вимушеність, неминучість спільності у вчиненні злочинного діяння, без якої таке посягання не може реалізуватись у заподіяній шкоді. Тому не можна ставити питання про співучасть як обтяжуючу обставину у таких злочинах.

УДК 343.575

А.А. Музика
В.В. Лісняк

**ПОРУШЕННЯ
ВСТАНОВЛЕНИХ ПРАВИЛ ОБІГУ
НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ, ПСИХОТРОПНИХ
РЕЧОВИН, ЇХ АНАЛОГІВ АБО ПРЕКУРСОРІВ:
АНАЛІЗ КВАЛІФІКУЮЧИХ ОЗНАК**

У статті досліджено понятійний апарат кримінально-правової норми (за винятком санкції), передбаченої ч. 2 ст. 320 КК України, виявлено в цій частині вади українського антинаркотичного законодавства, запропоновано шляхи їх усунення.

Ключові слова: обіг наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів, об'єктивна сторона злочину, українське антинаркотичне законодавство.

В статье исследован понятийный аппарат уголовно-правовой нормы (за исключением санкции), предусмотренной ч. 2 ст. 320 УК Украины, выявлены в этой части недостатки украинского антинаркотического законодательства, предложены пути их устранения.

Ключевые слова: оборот наркотических средств, психотропных веществ или прекурсоров, объективная сторона преступления, украинское антинаркотическое законодательство.

Paper examines the conceptual apparatus of the criminal law (excluding penalties), foreseen by p. 2 art. 320 of the Criminal Code of Ukraine, the lacks of the Ukrainian Anti-Drug Legislation are unlighted, ways of their removal are suggested.

Key words: trafficking in narcotic drugs, psychotropic substances or precursors, objective party, Ukrainian Anti-Drug Legislation.

Протягом останніх десятиліть в Україні досить ґрунтовно досліджуються кримінально-правові та кримінологічні проблеми боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10; 11; 12; 13; 14; 15; 16; 17; 18; 19; 20; 21; 22; 23]. Утім, окремі склади злочинів, що пов'язані з такими засобами чи речови-

нами, потребують або додаткової уваги науковців, або ж, як не дивно, взагалі не були предметом самостійного дослідження на монографічному, і в тому числі – дисертаційному рівні. Це стосується, зокрема, складу злочину, передбаченого ст. 320 КК України.

Завданням статті є розкриття змісту кваліфікуючих ознак аналізованого злочину та виявлення у цій площині прогалин законодавчого регулювання.

Відповідно до ч. 1 ст. 320 КК України передбачена кримінальна відповідальність за порушення встановлених правил посіву або вирощування снотворного маку чи конопель, а також порушення правил виробництва, виготовлення, зберігання, обліку, відпуску, розподілу, торгівлі, перевезення, пересилання чи використання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, призначених для виробництва чи виготовлення таких засобів чи речовин. Кваліфікований склад цього злочину має таку редакцію: "Ті самі дії, вчинені повторно, або якщо вони спричинили нестачу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів у великих розмірах, або призвели до викрадення, привласнення, вимагання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовою особою своїм службовим становищем" (ч. 2 ст. 320 КК України).

Отже, аналізований злочин характеризується трьома кваліфікуючими ознаками: 1) вчинення його повторно; 2) спричинення ним нестачі наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів у великих розмірах; 3) призведення його до викрадення, привласнення, вимагання зазначених засобів чи речовин, або заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовою особою своїм службовим становищем.

З наведеного випливає, що висвітлення задекларованої нами теми пов'язано з аналізом цілої низки понять: а) повторність дій, передбачених ч. 1 ст. 320 КК України; б) великий розмір наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів; в) діяння, що утворюють основний склад злочину: порушення встановлених правил обігу таких засобів або речовин (ч. 1 ст. 320 КК України) [24]; г) наслідки злочину: **нестача** наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів; **викрадення, привласнення, вимагання** наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів або **заволодіння** ними шляхом **шахрайства** чи **зловживання службовою особою своїм службовим становищем**; д) причинний зв'язок між діянням і настанням певних наслідків: **спричинення** нестачі наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів; **призведення** до незаконного заволодіння відповідним шляхом такими засобами або речовинами.

Стосовно аналізованого складу злочину передусім необхідно підкреслити, що порушення встановлених правил відповідного обігу можливе як у формі дії, так і бездіяльності. Наприклад, облік наркотичних засобів, психотропних речовин або прекурсорів означає фіксування повної і достовірної інформації (відомостей) суб'єктом господарювання про його діяльність у сфері обігу зазначених засобів і речовин шляхом її накопичення, узагальнення і зберігання. Серед заходів контролю за обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів антинаркотичним законодавством передбачені: *створення системи звітної та облікової документації у сфері такого обігу; проведення відповідними суб'єктами господарювання інвентаризації наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів та реєстрації операцій з ними у процесі діяльності* [25]. Невиконання чи неналежне виконання цих приписів Закону (нестворення, непроведення, нерєстрація) і є бездіяльність суб'єкта господарювання в аналізованій сфері. Зокрема, якщо певна відповідальна особа у спеціальному журналі (книзі) обліку, лімітно-забірній карті не відобразить всю, передбачену відповідним нормативно-правовим актом, інформацію про надходження, видачу, списання наркотиків, психотропних речовин, прекурсорів, це означатиме, що вона вчинила аналізований злочин у формі бездіяльності.

Таким чином, у ст. 320 КК України йдеться загалом про діяння, а тому *варту визнати некоректним формулювання, що містить ч. 2 ст. 320 КК України, – "Ті самі дії ..."*.

Повторність, поряд із сукупністю та рецидивом злочинів, є різновидом множинності злочинів (розділ VII Загальної частини КК України). Зміст поняття повторності злочинів розкрито в ст. 32 КК України, зокрема: "Повторністю злочинів визнається вчинення двох або більше злочинів, передбачених тією самою статтею або частиною статті Особливої частини цього Кодексу" (ч. 1 ст. 32). Якщо за раніше вчинений злочин особу було звільнено від кримінальної відповідальності за підставами, встановленими законом, або якщо судимість за цей злочин було погашено або знято, – повторність відсутня (ч. 4 ст. 32).

Повторність діяння, відповідно до ч. 2 ст. 320 КК України, утворюватиме будь-яка комбінація порушень встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів. Так, вчинення двох і більше діянь у будь-якій послідовності (зокрема, два епізоди порушення правил виробництва, або порушення правил виготовлення, а потім – зберігання психотропних речовин) слід кваліфікувати за ч. 2 ст. 320 КК України як повторність вчинення злочину.

Великий розмір наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів "визначається центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони

здоров'я, спільно з центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, протидії їх незаконному обігу" (примітка до ст. 305 КК України).

Такими органами є відповідно Міністерство охорони здоров'я України (МОЗ України) і Державна служба України з контролю за наркотиками (ДСКН України). При цьому доречно звернути увагу на термінологічне й змістовне неузгодження зазначеної примітки до ст. 305 КК України, Закону "Про наркотичні засоби ..." [26], Положення про Міністерство охорони здоров'я України [27] та Положення про Державну службу України з контролю за наркотиками [28]. Окрім того, слід зазначити, що Таблиці затверджені наказом МОЗ України монопольно, без участі ДСКН України.

Для вирішення питання про розміри предмета злочину, передбаченого ч. 2 ст. 320 КК України, необхідно звернутися до Таблиць невеликих, великих та особливо великих розмірів наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, які знаходяться у незаконному обігу (далі – Таблиці) від 29 липня 2010 р. № 634) [29]. Зокрема, великими розмірами, згідно з Таблицею 1, визнається така кількість наркотичних засобів: канабісу – від 500 до 2500 г, макової соломи – від 500 до 5000 г, трамадолу – від 5 до 50 г; згідно з Таблицею 2 великими розмірами психотропних речовин визнається, наприклад, така кількість: амфетаміну – від 1,5 до 15 г, барбіталу – від 50 до 500 г, тетразепаму – від 10 до 100 г.

При цьому необхідно взяти до уваги, що в Таблицях не виділені за назвою кількісні параметри наркотичних засобів і психотропних речовин, які перебувають між їх невеликими і великими розмірами. Вони (ці кількісні показники) фактично мають певний інтервал і тому відображають самостійні розміри таких засобів і речовин. Отже, їх можна назвати як *значні розміри* наркотичних засобів і психотропних речовин. Наприклад, від 5 г (невеликий розмір) до 500 г (великий розмір) – значні розміри наркотичного засобу "канабіс"; від 5 г (невеликий розмір) до 50 г (великий розмір) – значні розміри психотропної речовини "барбітал".

З урахуванням наведеного постає питання щодо необхідності подальшої диференціації кримінальної відповідальності за діяння, передбачені ст. 320 КК України. Зокрема, у частині першій зазначеної статті доцільно сформулювати матеріальний склад злочину. Для цього ч. 1 ст. 320 КК України після слів "призначених для виробництва чи виготовлення цих засобів чи речовин" пропонуємо доповнити словами "якщо вони спричинили їх нестачу у *значних розмірах* ...". Водночас діяння, що заборонені відповідно до чинної редакції ч. 1 ст. 320 КК України, в оновленому кримінальному законодавстві слід віднести до категорії кримінальних проступків.

Розміри наркотичних засобів і психотропних речовин визначені на підставі існуючої практики боротьби з незаконним обігом наркотичних засобів та з урахуванням існуючої міжнародної практики, що базується на визначеній добовій дозі – *definite daily dose* (далі – ВДД) за даними Міжнародного комітету з контролю за наркотиками ООН.

До невеликих розмірів віднесені ті, що не перевищують 10 ВДД. Великі розміри – у межах від 100 до 1000 ВДД. Особливо великі розміри перевищують 1000 ВДД. Розміри наркотичних засобів рослинного походження, а також виготовлених (у тому числі і психотропних речовин) у вигляді екстрактів, витяжок, відварів, інших рідин, згідно з існуючими методиками криміналістичних досліджень визначаються у перерахунку на суху речовину.

Великими розмірами, згідно з Таблицею 3, визнається, наприклад, така кількість прекурсорів: ангідриду оцтової кислоти – 0,002 до 0,02 кг, ацетону – від 50 до 200 л, калію перманганат – від 1 до 3 кг.

Розміри прекурсорів визначені згідно з даними Міжнародного комітету з контролю за наркотиками ООН у кількостях, які використовуються для виготовлення середніх доз наркотичного засобу, що нелегально реалізується у роздріб.

Варто підкреслити, що Таблиця 3 не визначає невеликих розмірів прекурсорів, тобто невеликі і значні розміри цих речовин "взаємно поглинуті", не розмежовані. Така ситуація видається ненормальною, оскільки відповідні незаконні дії з прекурсорами караються за ч. 1 ст. 311 КК України незалежно від того, вчинені вони у невеликих чи у великих розмірах. Водночас аналогічні дії – незаконні виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання, але вже наркотичних засобів або психотропних речовин без мети збуту в невеликих розмірах не утворюватимуть складу злочину (ч. 1 ст. 309 КК України), а міститимуть ознаки складу адміністративного проступку – передбаченого ч. 1 ст. 44 Кодексу України про адміністративні правопорушення (далі – КУпАП) [30]. І це при тому, що аналізовані дії з прекурсорами цілком справедливо визнаються менш суспільно небезпечними порівняно з діями, котрі пов'язані з наркотичними засобами або психотропними речовинами. Це – з одного боку. Якщо ж порівняти санкції ч. 1 ст. 320 і ч. 1 ст. 311 КК України, то відкривається ще одна нелогічна картина – лише за порушення встановлених правил обігу прекурсорів (без настання будь-яких наслідків) передбачено більш суворе покарання, ніж за незаконні дії з такими речовинами. Ця вада слугує додатковим аргументом на користь формулювання ч. 1 ст. 320 КК України як такої, що передбачатиме матеріальний склад злочину.

Акцентуємо на тому, що Таблиці є своєрідним орієнтиром передусім для оперативних працівників та органів досудового розслідування у процесі виконання ними своїх службових обов'язків. Остаточо питання що-

до розмірів наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів у кожному кримінальному провадженні вирішується на підставі висновку судово-біологічної та, у разі необхідності, судово-медичної (токсикологічної) експертизи з урахуванням нормативних положень Таблиць. У справах такої категорії також необхідні спеціальні знання для встановлення виду, назви й властивостей зазначених засобів і речовин, їх походження, способу виготовлення чи переробки, а також належності наркотиковмісних рослин. Тому обов'язково має бути висновок експерта з цих питань.

Розміри аналогів наркотичних засобів і психотропних речовин нормативно не визначені, не існує і будь-якого переліку таких речовин. Якщо буде виявлено незаконний обіг аналога певного наркотичного засобу чи психотропної речовини, його розмір так само має визначатись експертним шляхом. При цьому саме Таблиці слугуватимуть нормативним орієнтиром для експертної, слідчої і судової практики.

Вирішуючи питання про кваліфікацію дій винного у випадках, коли вони були пов'язані з наркотичними засобами, психотропними речовинами або їх аналогами різних видів, розмір цих засобів (речовин) визначається виходячи з їх загальної кількості. Якщо ж поряд із такими засобами чи речовинами предметом злочину був ще й прекурсор, неприпустимо об'єднувати їх кількість із кількістю останнього. Можна складати лише кількість прекурсорів різних видів [31].

Нестача як кваліфікуюча ознака ч. 2 ст. 320 КК України – "це, насамперед, не матеріальні збитки, які мають вартісний критерій, а відсутність (утрата власником чи володільцем) наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів у великих розмірах" [32, с. 931]. Цілком зрозуміло, що спричинення нестачі таких засобів чи речовин в особливо великих розмірах матиме ту саму правову оцінку діяння.

Викрадення зазначених засобів чи речовин, згідно з ч. 1 ст. 185 і ч. 1 ст. 186 КК України, – це, відповідно, їх крадіжка чи грабїж. І тут щонайменше спірно видається думка М.І. Мельника про те, що терміном "викрадення" охоплюється "... вилучення чужого майна шляхом крадіжки (ст. 185), грабежу (ст. 186) та розбою (ст. 187)" [32, с. 506]. Для спростування наведеного достатньо звернутися до законодавчого визначення поняття розбою. Це – "напад з метою заволодіння чужим майном, поєднаний із насильством, небезпечним для життя чи здоров'я особи, яка зазнала нападу, або з погрозою застосування такого насильства" (ч. 1 ст. 187 КК України). Зовсім інші характеристики має викрадення у формі крадіжки (ст. 185 КК України) і грабежу (ч. 1 ст. 186 КК України): воно вчиняється без насильства, або ж, у разі кваліфікованого грабежу, насильство не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого, або коли грабїж вчиняється з погрозою застосування такого насильства (ч. 2 ст. 186 КК України). На користь нашої позиції свідчать також законодавчі положення, згідно з якими розбій передбачено поряд з іншими способами (зокрема, викра-

денням) незаконного заволодіння прекурсорами і відповідним обладнанням (ч. 3 ст. 312 і ч. 3 ст. 313 КК України). Аналогічний підхід відображено і в ч. 3 ст. 262 КК України. Хоча, звісно, формулювання "розбій з метою викрадення", що вжито у зазначених нормах, не можна визнати коректним.

В аспекті нашої дискусії варто пригадати й відповідне роз'яснення Пленуму Верховного Суду України: "За змістом частин 1 і 2 статті 308, частини першої статті 313, частин 1 і 2 статті 312 КК відповідальність за викрадення наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів, обладнання, призначеного для їх виготовлення, або прекурсорів настає у випадках протиправного таємного чи відкритого, у тому числі із застосуванням насильства, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я, або з погрозою застосування такого насильства (за винятком викрадення в такий спосіб обладнання), вилучення їх у юридичних чи фізичних осіб, які володіють ними як законно, так і незаконно (крадіжка, грабїж).

Розбій з метою викрадення таких засобів, речовин, їх аналогів, обладнання або прекурсорів утворює склад злочинів, передбачених частиною 3 статті 308, частиною 3 статті 313, частиною 3 статті 312 КК" (п. 7 постанови Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 р. № 4).

Розкриваючи зміст понять крадіжки і грабежу з урахуванням відповідних норм розділів VI "Злочини проти власності" і XIII "Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти населення" КК України, необхідно мати на увазі, що їм притаманні не лише загальні, а й специфічні ознаки. До загальних ознак цих понять належить передусім спосіб вчинення злочину – *таємне* викрадення (крадіжка), *відкрите* викрадення (грабїж). Серед спеціальних ознак викрадення наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів виділяються: об'єкт (здоров'я населення) і предмет (наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги або прекурсори) злочину; правова природа заподіяної шкоди (йдеться про кількісно-якісний, а не вартісний критерій її розмірів); неонов'язковість безоплатності вилучення предмета злочину, а також корисливого мотиву [33, с. 106 – 112]. Окрім того, для з'ясування змісту понять викрадення, привласнення, вимагання *прекурсорів* або заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовою особою своїм службовим становищем необхідно звернутися до диспозиції ч. 1 ст. 312 КК України. Перелічені діяння визнаватимуться злочинними за умови їх вчинення з *метою подальшого збуту* (або *у разі подальшого збуту*) для виробництва або виготовлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів.

Незаконне заволодіння прекурсорами без мети їх збуту має кваліфікуватися за відповідними статтями розділу VI Особливої частини КК України, якими передбачено відповідальність за злочини проти власності. Якщо особа заволоділа цими речовинами без такої мети, а через певний проміжок часу збула їх іншим особам для виробництва чи виго-

товлення наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів, вчинене належить кваліфікувати за сукупністю злочинів за статтями, якими передбачено відповідальність за викрадення або інше незаконне посягання на чуже майно, та за статтею 312 КК за ознакою збуту (п. 11 постанови Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 р. № 4).

Привласненням наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, відповідно до п. 8 зазначеної постанови, визнаються дії, пов'язані з їх протиправним утриманням чи неповерненням володільцю особою, якій вони були довірені по службі (для зберігання, перевезення, пересилання) або якою були вилучені в іншій особі, котра протиправно ними володіла, тощо.

Вимагання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів – це вимога передачі зазначених засобів або речовин, поєднана з погрозою застосування насильства над потерпілим чи його близькими родичами, обмеження прав, свобод або законних інтересів цих осіб, пошкодження чи знищення їхнього майна або майна, що перебуває в їхньому віданні чи під охороною, або розголошення відомостей, які вони бажають зберегти в таємниці. Такі дії кваліфікуються відповідно за ч. 1 ст. 308, ч. 1 ст. 312 КК України.

Вимагання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів чи прекурсорів, поєднане із застосуванням насильства, що не є небезпечним для життя чи здоров'я особи, або з погрозою застосування такого насильства, утворює склад злочину, передбаченого ч. 2 ст. 308 або ч. 2 ст. 312 КК України. Якщо такі дії поєднані з насильством, небезпечним для життя і здоров'я, вони кваліфікуються за ч. 3 ст. 308 або ч. 3 ст. 312 КК України.

Вимагання є закінченим складом злочину з моменту пред'явлення вимоги, поєднаної з відповідними погрозою чи насильством (п. 9 постанови Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 р. № 4).

Слід акцентувати на тому, що у згаданій постанові Пленум Верховного Суду України тлумачить поняття викрадення, привласнення і вимагання наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, тоді як інші поняття – заволодіння такими предметами шляхом шахрайства або шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем залишені ним поза увагою. Для з'ясування змісту цих понять необхідно звернутися до ч. 1 ст. 190 КК України (шахрайство) і постанови Пленуму Верховного Суду України з питань відповідальності за злочини проти власності [34].

Норми про **заволодіння** наркотичними засобами, психотропними речовинами, їх аналогами або прекурсорами *шляхом шахрайства* (передбачені статтями 308 і 312 КК України) є спеціальними стосовно загальних норм, передбачених ст. 190 КК України, і розмежовувати їх необхідно передусім за предметом злочину. Отже, шахрайство, предметом якого можуть бути наркотичні засоби, психотропні речовини, їх аналоги або

прекурсори, – це заволодіння такими предметами або придбання права на них шляхом обману чи зловживання довірою.

Придбання права на зазначені засоби чи речовини означає заволодіння певними документами, що надають можливість користуватися, володіти і розпоряджатися такими предметами (наприклад, рецепт на придбання лікарських наркотичних засобів, товарно-транспортна накладна на перевезення прекурсорів).

Обман (повідомлення потерпілому неправдивих відомостей або приховування певних обставин) чи зловживання довірою (недобросовісне використання довіри потерпілого) при шахрайстві застосовуються винуватим з метою викликати у потерпілого впевненість у вигідності чи обов'язковості передачі йому наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів або права на них. Обов'язковою ознакою шахрайства є добровільна передача потерпілим таких предметів чи права на них.

У разі, коли потерпіла особа через вік, фізичні чи психічні вади або інші обставини не могла правильно оцінювати і розуміти зміст, характер і значення своїх дій або керувати ними, передачу нею зазначених предметів чи права на них не можна вважати добровільною.

Якщо обман або зловживання довірою були лише способом отримання доступу до наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів, а саме їх вилучення відбувалося таємно чи відкрито, то склад шахрайства відсутній. Такі дії слід кваліфікувати відповідно як крадіжку, грабіж або розбій.

Норми про *заволодіння* наркотичними засобами, психотропними речовинами, їх аналогами або прекурсором *шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем* (передбачені частинами другими або третіми статей 308 і 312 КК України) є спеціальними стосовно загальних норм, передбачених частинами другими, третіми, четвертими або п'ятими статті 191 КК України. Зазначені діяння полягають в незаконному обороті таких предметів на свою користь або на користь інших осіб з використанням службовою особою свого службового становища всупереч інтересам служби.

Суб'єктом таких злочинів може бути лише службова особа. Вирішуючи питання, чи є та або інша особа службовою, належить керуватися правилами, викладеними в пунктах 1 і 2 примітки до статті 364 КК України.

Необхідно також підкреслити, що у разі настання наслідків порушення встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів у вигляді незаконного ними заволодіння одним із способів, передбачених ч. 2 ст. 320 КК України, цілком природною є кваліфікація винуватих у вчиненні таких дій за ч. 3 ст. 308 або ч. 3 ст. 312 КК України.

Кваліфікуючі ознаки, передбачені ч. 2 ст. 320 КК України (окрім повторності діяння), утворюють матеріальний склад злочину. Це вимагає

аналізу причинного зв'язку між діянням і настанням певних наслідків: *спричинення* нестачі наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів; *призведення* до незаконного заволодіння відповідним шляхом такими засобами або речовинами. Як бачимо, для позначення причинного зв'язку законодавець використовує два різних поняття – "спричинення" і "призведення". Такий підхід є цілком виправданим.

Питання про термінологічне позначення ступеня детермінаційного впливу діяння на процес виникнення (настання) суспільно небезпечних наслідків є відносно новим у доктрині кримінального права. Одним із перших науковців, який привернув увагу до цього важливого питання, можна назвати російського правознавця В.Ф. Щепелькова. Він акцентував на тому, що вказівка у тексті кримінального кодексу щодо необхідності юридично значущого зв'язку між компонентами об'єктивної сторони злочину здійснюється шляхом використання спеціальних дієслів та їх особливих форм [35, с. 135]. В.Ф. Щепельков висловив обґрунтоване припущення, що застосування різних термінів для позначення причинного зв'язку пов'язане з особливостями його характеру у злочинах різних видів. Автор пише, що термін "спричинило", ймовірно, використовується для відображення безпосереднього характеру причинного зв'язку; вислів "діяння призвело" означає, в тому числі, й опосередкований характер заподіяння наслідків [35, с. 136].

На нашу думку, В.Ф. Щепельков має рацію. Саме аналіз кримінально-правової норми, передбаченої ч. 2 ст. 320 КК України (та й багатьох інших подібних норм), дозволяє дійти висновку про те, що при опосередкованому (або віддаленому) заподіянні силою, що втручається і в підсумку призводить до суспільно небезпечних наслідків, найчастіше є злочинні дії сторонніх, відносно суб'єкта злочину, осіб. Тому не випадково у досліджуваній кримінально-правовій нормі застосовується слово "*спричинили*" стосовно одного наслідку порушення встановлених правил обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів – їх нестачі, та одночасно слова "*призвели до*" стосовно іншого наслідку такого порушення – викрадення, привласнення, вимагання зазначених засобів чи речовин або заволодіння ними шляхом шахрайства чи зловживання службовою особою своїм службовим становищем.

Отже, вітчизняний законодавець у процесі нормотворення має враховувати каузальні особливості певних складів злочинів, оскільки об'єктивна сторона багатьох із них передбачає не безпосереднє спричинення суспільно небезпечних наслідків, а їх виникнення через інтегративну взаємодію кількох чинників, серед яких діяння суб'єкта є лише однією з необхідних умов. Безпосередній або віддалений ступінь сприяння певного суспільно небезпечного діяння виникненню (настанню) суспільно небезпечних наслідків має відображатися адекватними словами (словоспо-

лученнями, зворотами). Це питання потребує додаткового вивчення з метою уніфікації зазначених слів та зворотів задля їх обґрунтованого використання у текстах кримінально-правових норм [36].

Варто привернути увагу до того, що серед способів незаконного заволодіння наркотичними засобами, психотропними речовинами, їх аналогами чи прекурсорами (одного із наслідків вчинення злочину) у ч. 2 ст. 320 КК України не названо "розбій" і "розтрата". Тому в разі порушення встановлених правил обігу зазначених засобів і речовин, якщо такі діяння призвели до заволодіння предметами злочину шляхом розбою чи розтрата, вчинене слід кваліфікувати за ч. 1 ст. 320 КК України. Вважаємо аналізовану ситуацію прогалиною у кримінально-правовому регулюванні. Аби її усунути, необхідно до ч. 2 ст. 320 КК України внести відповідні корективи.

Таким чином, системний аналіз антинаркотичного законодавства в аспекті аналізованої теми свідчить про наявність у ньому багатьох вад, серед яких: суперечливість окремих положень кримінального закону та інших нормативно-правових актів; прогалини в кримінально-правовому регулюванні; завеликий масштаб криміналізації діянь, передбачених ч. 1 ст. 320 КК України (з урахуванням конструкції складу злочину як формального), що заперечує ідею економії кримінально-правової репресії; брак оптимальної диференціації кримінальної відповідальності. Викладене актуалізує необхідність законодавчого реагування на розглянуту проблему.

Використана література:

1. Мирошніченко Н.А., Музыка А.А. Уголовно-правовая борьба с наркоманией: монография. – К.: Одесса: Вища школа, 1988. – 208 с.
2. Музыка А.А. Квалификация органами внутренних дел преступлений, совершаемых на почве наркомании: учебное пособие. – Киев, 1988. – 89 с.
3. Баулин Ю.В., Орлов П.И., Перепелица А.И., Устименко В.В. Уголовная ответственность за незаконное обращение с наркотическими средствами: учебное пособие. – Киев, 1988. – 80 с.
4. Дидковская С.П., Фесенко Е.В., Гарницкий С.П. Наркомания: уголовно-правовые и медицинские проблемы. – К.: Вища школа, 1989. – 159 с.
5. Смитиенко В.Н. Уголовно-правовая охрана здоровья населения в СССР. – К.: Вища школа. Головное изд-во, 1989. – 243 с.
6. Наркотизм и преступность. – К.: Наукова думка, 1994. – 344 с.
7. Никифорчин І.О. Кримінальна відповідальність за незаконний оборот наркотичних засобів: автореф. дис. ... канд. юрид. наук.: 12.00.08 / Укр. держ. юрид. академія. – Харків, 1994. – 22 с.
8. Селіванов М.П., Хруща М.С. Антинаркотичне законодавство України. Теорія. Історія. Коментар. – К.: Юрінком, 1997. – 352 с.

9. Музика А.А. Відповідальність за злочини у сфері обігу наркотичних засобів. – К.: Логос, 1998. – 324 с.

10. Стрекалов Є.Ф., Музика А.А. Застосування судами законодавства про відповідальність за незаконний обіг наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів // Коментар судової практики в кримінальних та адміністративних справах. Постанови Пленуму Верховного Суду України (1995 – 1997). – К.: Юрінком Інтер, 1998. – С. 88 – 131.

11. Фесенко Є.В. Злочини проти здоров'я населення та системи заходів з його охорони: монографія. – К.: Атіка, 2004. – 280 с.

12. Савченко А.В., Осадчий В.І., Бульба В.В. Міжнародні та національні питання кримінальної відповідальності за злочини у сфері обігу наркотичних засобів: навчальний посібник. – К.: Вид-во ПАЛІВОДА А.В., 2004. – 112 с.

13. Організований наркобізнес (поняття, форми, підстави кримінальної відповідальності) / Ю.В. Баулін, В.І. Борисов, Л.В. Дорош та ін.; за заг. ред. Ю.В. Бауліна, Л.В. Дорош. Х.: Право, 2005. – 256 с.

14. Павлик Р.М. Попередження незаконного виробництва наркотичних засобів і психотропних речовин підрозділами Міністерства внутрішніх справ України: монографія. – К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2005. – 276 с.

15. Наркозлочинність: кримінологічна характеристика та запобігання: науково-практичний посібник / А.А. Бова, В.І. Женунтій, А.П. Закалюк та ін.; за заг. ред. А.П. Закалюка. – К.: 2006. – 296 с.

16. Тимошенко В.А. Наркобізнес: національна та міжнародна протидія новим викликам: монографія. – К., 2006. – 456 с.

17. Доброрез І.О. Кримінологічна характеристика та попередження незаконного виробництва, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту (за матеріалами Автономної Республіки Крим): монографія. – Сімферополь, 2006. – 200 с.

18. Бублейник В.А. Боротьба з незаконним збутом наркотичних засобів: кримінально-правовий і кримінологічний аспекти: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08 / Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ. – Дніпропетровськ, 2007. – 239 с.

19. Женунтій В.І., Бабенко А.М. Незаконне культивування наркотиковмісних рослин: кримінально-правовий та кримінологічний аспекти, запобігання: монографія. – Донецьк: Вид-во "Вебер" (Донецька філія), 2009. – 222 с.

20. Музика А.А., Горох О.П. Покарання за незаконний обіг наркотичних засобів. – Хмельницький: Вид-во Хмельницького університету управління та права, 2010. – 256 с.

21. Музика А.А., Горох О.П. Покарання та його застосування за злочини проти здоров'я населення: монографія. – К.: ПАЛІВОДА А.В., 2012. – 404 с.

22. Данилевська Ю.О., Каменський Д.В. Злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення: проблеми кримінально-правової кваліфікації: практичний посібник. – Луганськ: РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2013. – 288 с.

23. Музика А.А., Доброзєс І.О., Горох О.П. Злочини проти здоров'я населення: кримінологічна характеристика, аналіз складів злочинів, призначення покарання: навчальний посібник / За заг. ред. Гугорової Н.О. – Сімферополь: КРП "Видавництво "Кримнавчпеддержвидав", 2013. – 168 с.

24. Оскільки ці питання раніше аналізувалися, ми не станемо повторюватись. Див. статтю: Лісняк В.В. Об'єктивна сторона злочину, передбаченого ч. 1 ст. 320 КК України // Наука і правоохорона. – 2013. – № 4. – Ч. II.

25. Див.: Закон України "Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори" (далі – Закон "Про наркотичні засоби ...") у редакції від 22 грудня 2006 р. (ст. 6) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/60/95-вр>

26. У ст. 5 цього Закону міститься таке формулювання: "центральный орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, протидії їх незаконному обігу" [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/60/95-вр>

27. МОЗ України є центральним органом виконавчої влади, "головним органом у системі центральних органів виконавчої влади у формуванні та забезпеченні реалізації державної політики у сфері охорони здоров'я, формуванні державної політики у сферах санітарного та епідемічного благополуччя населення, створення, виробництва, контролю якості та реалізації лікарських засобів, медичних імунобіологічних препаратів і медичних виробів, протидії ВІЛ-інфекції/СНІДу та іншим соціально небезпечним захворюванням" (п. 1 Положення про Міністерство охорони здоров'я України, затверджене Указом Президента України від 13 квітня 2011 р. № 467 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/467/2011>).

28. ДСКН України є центральним органом виконавчої влади, "головним органом у системі центральних органів виконавчої влади у сфері формування та забезпечення реалізації державної політики з питань обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів і прекурсорів, протидії їх незаконному обігу, а також координації діяльності органів виконавчої влади з цих питань" (п. 1 Положення про Державну службу України з контролю за наркотиками, затверджене Указом Президента України від 13 квітня 2011 р. № 457 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/457/2011>).

29. Див.: Таблиці невеликих, великих та особливо великих розмірів наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, які знаходяться у незаконному обігу (затверджені наказом МОЗ України у редакції від 29 липня 2010 р. № 634) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/20512-00>

30. Принагідно зазначимо, що в назві та ч. 1 ст. 44 КУпАП не згадується про "виготовлення" наркотичних засобів або психотропних речовин; водночас ч. 2 цієї статті (заохочувальна норма) передбачає можливість звільнення від адміністративної відповідальності і за "виготовлення". Тобто особа може бути визнана правопорушником у вчиненні дії, за яку не встановлена відповідальність.

31. Див.: Постанова Пленуму Верховного Суду України "Про судову практику в справах про злочини у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів" від 26 квітня 2002 р. № 4 (п. 21); із змінами, внесеними згідно з постановою Пленуму Верховного Суду України від 18 грудня 2009 р. № 16 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0004700-02>

32. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – 9-те вид., переробл. та допов.– К.: Юридична думка, 2012. – 1316 с.

33. Музика А.А. Відповідальність за злочини у сфері обігу наркотичних засобів. – К.: Логос, 1998. – 324 с.

34. Див.: Постанова Пленуму Верховного Суду України "Про судову практику у справах про злочини проти власності" від 6 листопада 2009 р. № 9 (п. 17) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0010700-09>

35. Щепельков В.Ф. Уголовный закон: преодоление противоречий и неполноты. – М.: Издательство "Юрлитинформ", 2003. – 416 с.

36. Музыка А.А., Багиров С.Р. О проблеме каузальности в уголовном праве (в аспекте *sensu stricto*) // Российский ежегодник уголовного права. – 2012. – № 6. – СПб, 2013 – С. 497–514.

УДК 342.572.340.134:340.12

В.Ф. Нескерович

ВПЛИВ ГРОМАДСЬКОСТІ НА ПРИЙНЯТТЯ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТИВ ЧЕРЕЗ ЗАСОБИ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ

У статті досліджуються конституційно-правові засади впливу громадськості на прийняття нормативно-правових актів через засоби масової інформації. Вказується, що вплив громадськості на прийняття нормативно-правових актів через засоби масової інформації здійснюється шляхом розміщення у ЗМІ коментарів експертів, результатів різноманітних досліджень, опитувань, аналітичних матеріалів, висвітленням певних подій, зокрема й у форматі «наживо» тощо.

Ключові слова: *вплив, громадськість, нормативно-правові акти, засоби масової інформації, громадська думка.*

В статье исследуются конституционно-правовые основы влияния общественности на принятие нормативно-правовых актов через средства массовой информации. Указывается, что влияние общественности на принятие нормативно-правовых актов в средствах массовой информации осуществляется путем размещения в СМИ комментариев экспертов, результатов различных исследований, опросов, аналитических материалов, освещением определенных событий, в том числе в формате «живую» и др.

Ключевые слова: *влияние, общественность, нормативно-правовые акты, средства массовой информации, общественное мнение.*